

**ABU ISO TERMIZIY MA'NAVIY MEROSINING
ISLOM ILM-FAN RIVOJIDAGI O'RNI****Temirov Ibrohimjon Qobiljonovich**

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

**МЕСТО ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ АБУ ИСА
ТЕРМИЗИ В РАЗВИТИИ ИСЛАМСКОЙ НАУКИ****Темиров Ибрагимджон Кабильжонович**независимый исследователь Бухарского государственного
университета**THE PLACE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF
ABU ISA TERMIZI IN THE DEVELOPMENT OF
ISLAMIC SCIENCE****Temirov Ibrahimjon Kabiljonovich**

independent researcher at Bukhara state university

Tel: +998973716091

E-mail:
ibrohim9107@gmail.com

Orcid: 0009-0005-5265-8888

Annotatsiya: Maqolada Abu Iso Termiziy ilmiy-ma'naviy merosi, olimning ibratli hayot yo'li tarixiy-falsafiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, allomaning muhaddislik faoliyati, hadis ilmi rivojidagi o'rni borasida ilmiy tahlillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Oltin asr, Imom Termiziy, Sunan, Sahih, hadis, tavorix, Ilal, al-Jome, al-Muxtasar, musnad, sulosiyyot, sihoh, Shamsiddin Zahabiy, Abu Said Usmon ibn Said Dorimiy, Said ibn Mansur Marvaziy.

Аннотация: В статье на основе историко-философских источников освещается научное и духовное наследие Абу Исы Термизи, образцовый жизненный путь учёного. Также представлены научные анализы деятельности мухаддиса учёного и его места в развитии науки хадисов.

Ключевые слова: Золотой век, Имам Тирмизи, Сунан, Сахих, хадис, таварих, Илал, аль-Джаме, аль-Мухтасар, Муснад, Суласият, Сихах, Шамсуддин Захаби, Абу Саид Усман ибн Саид Дорими, Саид ибн Мансур Марвази.

Abstract: The scientific and spiritual heritage of Abu Isa Termizi, the exemplary life path of the scientist is covered in the article based on historical and philosophical sources. Also, scientific analyzes are presented on the scholar's muhaddith activities and his place in the development of the science of hadith.

Key words: Golden age, Imam Tirmidhi, Sunan, Sahih, hadith, tawarikh, Ilal, al-Jame, al-Mukhtasar, musnad, sulasiyat, sihah, Shamsuddin Zahabi, Abu Saeed Uthman ibn Saeed Dorimi, Saeed ibn Mansur Marwazi.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Hijriy III asr umum islom ilmlari, xususan, nabaviy sunnati ilmlarining gullab-yashnagan davri hisoblanadi. Bu davrda ilm talabida safar qilish va hadis roviylarini o'rganish ilmi faollashib, hadislarni yozib borish yanada kengaydi. Ummat suyangan va islom manbalari deb e'tibor

berilgan "musnad", olti sahih kitoblar turkumiga kiruvchi "sihoh" va "sunan" asarlari yuzaga keldi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Bu asrda hadis ilmi, jarh va ta'dil (roviylarning ishonchli va ishonchsizligini o'rganuvchi ilm) asoschilari bo'lgan

Ahmad ibn Hanbal, Is'hoq ibn Rohavayh, Ali ibn Madaniy, Yahyo ibn Main, Muhammad ibn Muslim ibn Vora, Imom Dorimiy, Usmon ibn Said Dorimiy, Imom Buxoriy, Imom Muslim, Imom Termiziy, Abu Zur'a, Abu Hotim Roziyon kabi ko'plab hadis hofizlari va daho allomalar yetishib chiqqan.

Shuningdek, allomalarning kitoblarida bid'atchi va havo'i nafs yo'lida o'zini olim hisoblaganlarning pardalarini yirtish, sirlarini ochish, odamlarni ulardan ogoh etish va ularning xatarini ummatga bayon qilish uchun raddiya yo'lini tutgan.

III-IX asr - hadis ilmining "oltin asri"ga aylandi. Hadislarning "musnad", "jome" va "sunan" shaklidagi katta hadis to'plamlari, o'zida ko'plab hadislarni jamlagan tarixiy-biografik uslubdagi, shuningdek, fiqhiy, aqidaviy hadislarni o'zida mujassam etgan alohida asarlar ham yaratila boshlandi. Hadis to'plamlarini tuzish bo'yicha yangi bir uslub - uch roviyli (sulosiyyot) hadislarni alohida to'plam qilishga asos solindi. Movarounnahrlik muhaddislardan Imom Buxoriy va Imom Termiziyar islom olamida e'tirof etilgan "olti sahih" hadis to'plamlari mualliflari bo'ldilar. Imom Dorimiyning "Sunan" asari o'zining qiymati jihatidan ulardan kam bo'lmagan. Ushbu asar II-VIII asrning ikkinchi yarmi - III-IX asrning boshlaridagi diniy-siyosiy muhit va huquqiy holatning talabi sifatida yuzaga keldi. U islom dunyosida turli firqalarning mafkuraviy kurashlari avj olishi natijasida tarqalgan soxta hadislardan sahihlarini ajratib berish maqsadida tuzildi. Hijriy uchinchi asrda quyidagi muhaddislar faoliyat ko'rsatdilar:

a) Musnad uslubida:

1. Said ibn Mansur Marvaziy (vaf. 842-y.).
2. Abu Bakr ibn Abdulloh ibn Abu Shayba (vaf. 850-y.).
3. Abu Bakr Ahmad ibn Amr Bazzor (vaf. 844 y.).
4. Abu Abdurahmon Baqiy ibn Maxlad Andalusiy (vaf. 889-y.).
5. Abu Said Usmon ibn Said Dorimiy (vaf. 893-y.).
6. Abu Muhammad Abd ibn Humayd ibn Nasr Keshshiy (vaf. 863-y.).
7. Abu Muhammad Horis ibn Muhammad ibn Abu Usoma Tamimiy (vaf. 895-y.).
8. Abu Abdulloh Ahmad ibn Hanbal Shayboniy (vaf. 855-y.).

b) Sahih uslubida:

1. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil Buxoriy (vaf. 870-y.).
  2. Muslim ibn Hajjoj Qushayriy (vaf. 875-y.).
- v) Sunan uslubida:
1. Abu Dovud Sulaymon ibn Ash'as Sijistoniy (vaf. 888-y.).
  2. Abu Iso Muhammad ibn Iso Termiziy (vaf. 892-y.).
  3. Abu Abdurahmon Ahmad ibn Shu'ayb Nasoiy (vaf. 916-y.).
  4. Abu Abdulloh Muhammad ibn Yazid ibn Moja Qazviniy (vaf. 886y.).

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Mazkur to'plamlar orasida "Sahih" va "Sunan" kitoblari alohida ahamiyatga ega [2]. Imom Abu Iso Muhammad Termiziy islom olamida ma'lum va mashhur olim. U hadis ilmiga oid qimmatli asarlar bilan yurtimiz dovrug'ini dunyoga tarqalishiga salmoqli hissa qo'shgan. Olimning ilmiy merosi haqida olim-u ulamolarimiz ko'plab asarlar yaratgan. Imom Termiziyning boy va serqirra ilmiy-ma'naviy merosini o'rganish barcha davrlarda ham dolzarb ahamiyat kasb etadi [4]. Davlat rahbarining ushbu so'zlari ham hozirgi kunda yana ham izlanishga chorlaydi. "Tarixiy me'rosni asrab avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Azaliy qadriyatlarimiz va axloqiy fazilatlarini o'zida mujassam etgan muqaddas dinimizni asrash va qadrlarsh har birimizning sharaflari burchimizdir. Islom – haqiqatni anglash demakdir, u odamzotni ezgu amallarni bajarishga undaydi, har birimizni yaxshilik va tinchlikka chorlaydi, haqiqiy inson bo'lishni o'rgatadi" [1].

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Ibn al-Asir "Jome' al usul" kitoblarida Imom Termiziyning to'liq ismini Abu Iso Muhammad ibn Iso ibn Savra ibn Muso ibn Zohhak al-Bug'iy as-Sulamiy at-Termiziy deb keltiradi. "Abu Iso" degan kunyasi bilan mashhur bo'lgan. Termiziy deyilishining sababi Movarounnahrda ma'lum va mashhur shaharga nisbatan aytiladi. Bug'iy deyilishining sababi o'zi tug'ilgan Termiz qishloqlaridan biriga nisbatan aytiladi.

Tug'ilishi va vafoti: hijriy 209/824-yili tug'ilgan va 279/892-yilda dushanba kuni, Rajab oyining 13-kuni Termizda vafot etgan. Ba'zilar ismlaridan keyin "zarir" deb ham qo'shib qo'yadi.

Zarir degani ko‘zi ojiz degan ma‘noni anglatadi. Chunki umrlarining oxirida ko‘zlari ko‘rmay qolgan [3].

Ulamolarning maqtovlari: Imom Hokim: “Men Umar ibn Allakdan eshitdim. Imom Buxoriy vafot etdi. Endi Xurosonda ilmida, hifzda, taqvoda va zuhdda Abu Isoga o‘xshashi qolmadi, Juda ko‘p yig‘laganidan ko‘zlari ojiz bo‘lib qoldi”.

Samoniy: “Imom Termiziy hech qanday raqobatsiz zamonasining imomi edi, zehn o‘tkiriligida, yodlash qobiliyati kuchliligida zarbul masal edi”, – deydi.

Imom Buxoriy ustoz bo‘lsalar ham u kishiga qarata: “Sen mendan foyda olganingdan ko‘ra men sendan ko‘proq foyda oldim”, – degan.

Abul Fido “al-Muxtasar” kitobida: “Imom, Hofiz, ko‘zi ojiz, hadis ilmida ergashilnadigan, mashhur hadis olimlaridan edi”, – deydi.

Abu Said Idrisiy r.a. aytadi: “Muhammad ibn Iso ibn Savra Termiziy, Hofiz, Zarir (ko‘zi ojiz) Hadis ilmida barcha iqtido qiladigan buyuk imomlardan biridir. U “Al jome”, “Tavorix” va “Ilal” kabi asarlar yozgan yetuk olim bo‘lib, uning hadis yod olishi el orasida zarbulmasal bo‘lgandir”.

Ibn Hibbon (vaf. 965 y.) aytadi: “U hadislarni to‘plab, asar yozib, ularni yod olib, muhokama qilgan kishilardandir”.

Abu Ya‘lo Xalil ibn Abdulloh Xaliliy Qazviniy r.a. (vaf. 1054 y.) bunday deydi: “Muhammad ibn Iso ibn Savra ishonchli roviy bo‘lib, u “as-Sunan” nomli hadis asarini yozgan va unda jarh va ta‘dil (hadis roviylarning adolatli va adolatsizligi)ni aytib o‘tgan. Imom Termiziy r.a.dan Marvlik Abu Mahbub va Ajlo kabi roviylar hadis rivoyat qilganlar. Imom Termiziy o‘zining omonatdor va yuksak bilim sohibi ekani bilan mashhur bo‘lgan”.

Isardiy aytadi: “Abu Iso yuksak axloqiy fazilatlar sohibi edi. Uning asari esa, besh ishonchli hadis to‘plamlaridan biri bo‘lib, olimlar, faqihlar, zabardast hadis hofizlaridan iborat munaqqidlar, fazilat sohiblari “Sunan”ni sahihlariga ittifoq qilganlar”.

Shamsiddin Zahabiy (1274 -1347) aytadi: “Imom Termiziy bu ish (hadis ilmi)ning imomlaridan bo‘lgan”. U yana shunday deydi: “Imom Termiziy hadis ilmida o‘z davrining

peşqadam olimlaridan edi. U “Al-Jome” asarining sohibi bo‘lib, buyuk hofiz, ishonchli roviylardandir”.

Olimning bu darajaga yetishishlariga III asr, hadis ilmi cho‘qqiga chiqqan asrda yashagani sabab bo‘lgan. Chunki bu asr sunnatni tadvin bo‘lishi bilan boshlandi. Hadis istilohlari belgilandi, sahih va boshqalarga ajratildi. Bunga dalil Imom Buxoriyning shayxi Aliy ibn Madiniyning qo‘lida hadislar sahih, hasan va zaifga bo‘linishi yaqqol ko‘ringan. Bu vaqtdan oldinroq esa istilohlar ommalashmagan edi. Chunki, u kishi eng ko‘p hadislariga sahih va hasan sifatlarini bergan olimdir [7].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa sifatida aytish mumkinki, Imom Termiziy ilmiy-ma‘naviy merosi, hadis ilmidagi xizmatlarini tarixiy-falsafiy manbalar asosida o‘rganish, allomaning ibratli hayot yo‘lini ushbu manbalar asosida tahlil qilish uning islom tamaddunidagi o‘rnini to‘g‘ri baholashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat‘iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. D. Rahimjonov., D. Muratov. Hadisshunoslik (O‘quv qo‘llanma). – Toshkent: TIU nashriyot – matbaa birlashmasi, 2013.
3. Habiburrohman al-Xoyrobodiy. Al-Miskush shaziy sharhu Jome’ at-Termiziy. – Devband: Maktabat al-Ashrafiyya, 2017.
4. Cho‘tmatov J. Imom Abu Iso Termiziy hayoti va ijodi sahifalari. – Toshkent: O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi nashriyot-matbaa birlashmasi, 2019.
5. Mirzo Kenjabek. Buyuk Termiziylar. – Toshkent: Movarounnahr, 2017.
6. Muhammad ibn Iso at-Termiziy. Sunan at-Termiziy. 6 juz. – Bayrut: Dor al-G‘arb al-islomiy, 2008.
7. Nuriddin Itr. Al-Imam Termiziy val muvozanatu bayna Jameihi va baynas sahihayn. – Qohira: Lajnat at-ta‘lif vat tarjima van nashr, 1970.